

Wydział Socjologii Uniwersytetu Warszawskiego
ul. Karowa 18, 00-324 Warszawa

www.is.uw.edu.pl

Warszawa, 14.12.2020

dr hab. Joanna Konieczna-Sałamatin
Adiunkt
Wydział Socjologii
Uniwersytetu Warszawskiego

RECENZJA

rozprawy doktorskiej mgr Anny Sądeckiej pt. „Mobilność akademicka a budowanie kapitału kulturowego. Studenci i uczeni nepalscy w Polsce”, która została napisana pod kierunkiem prof. dr hab. Ewy Nowickiej-Rusek w SWPS Uniwersytecie Humanistycznospołecznym, w Instytucie Nauk Społecznych.

Praca dotyczy – zgodnie z deklaracją autorki z pierwszego zdania Wstępu – ścieżek edukacyjnych studentów i naukowców z Nepalu, którzy kształcili się w Polsce w latach 2010-2017. Podstawowe pytanie badawcze, na które ma odpowiedzieć praca dotyczy tego, w jaki sposób wspomniane wyjazdy studentów i pracowników naukowych przyczyniają się do budowy ich kapitału kulturowego, do zmiany ich losów indywidualnych oraz jak przyczyniają się do budowy nepalskich elit intelektualnych mających wpływ na rozwój edukacji w kraju.

Doktorantka podjęła trud zrozumienia motywacji i ocen osób pochodzących z odległego i ciągle słabo w Polsce znanego kręgu kulturowego. Stanowi to bezsprzeczną wartość tej pracy, w szczególności w zestawieniu z informacjami o rosnącym zainteresowaniu polskimi uczelniami ze strony młodzieży pochodzącej z Azji południowo-wschodniej. Autorka chciałaby, aby jej praca miała wymiar praktyczny dzięki wykorzystaniu wyników badań zarówno przez uczelnie nepalskie, jak przez różne instytucje tworzące programy wspierające rozwój edukacji w krajach rozwijających się (s. 7). Nie wskazano wprawdzie, jakie są najbardziej pożądane kierunki wspomnianego praktycznego wykorzystania zawartej w rozprawie wiedzy – jest to jednak wątek całkowicie marginalny.

Podstawowy materiał empiryczny rozprawy stanowią wywiady przeprowadzone z nepalskimi studentami i naukowcami, którzy przyjechali do Polski w latach 2010-2017. Dane z wywiadów i rozmów zostały uzupełnione przez dokumenty (dokumentację programu Erasmus Mundus) i dane zastane (np. statystykę publiczną). Szczególną wartość tej pracy stanowi jednak to, że z większością rozmówców autorce udało się przeprowadzić powtórne

wywiady lub rozmowy już po ich powrocie do Nepalu, gdy zdążyli już skorzystać ze zdobytych za granicą kwalifikacji i doświadczeń. Dzięki tej perspektywie mogła wnioskować o znaczeniu, jakie mobilność edukacyjna badanych miała dla ich dalszych losów edukacyjnych i zawodowych.

Praca składa się z 5 zasadniczych części oraz wstępu i obszernej, liczącej ponad 300 pozycji, bibliografii. W części wprowadzającej przedstawiono cele i kontekst pracy oraz opisano Nepal i społeczeństwo nepalskie, co wydaje się zabiegiem niezbędnym w sytuacji badania odnoszącego się do kraju tak odległego od Polski i mającego z nią niewiele kontaktów.

W uzupełnieniu głównego pytania o budowanie kapitału kulturowego dzięki mobilności akademickiej, doktorantka sformułowała kilka szczegółowych pytań badawczych. Jakie są uwarunkowania mobilności akademickiej Nepalczyków? Kto i z jakich motywów bierze udział w programach wymiany? Jakie są powody wybierania Polski i Unii Europejskiej jako celu tych wyjazdów? W jaki sposób wyjazdy sprzyjają budowaniu kapitału kulturowego?

W dalszej części recenzji przeanalizuję poszczególne rozdziały rozprawy, aby ustalić, w jakim stopniu postawione cele zostały zrealizowane i czy udało się znaleźć zadowalające odpowiedzi na sformułowane pytania badawcze.

Celem Rozdziału 2 jest przedstawienie Nepalu i jego społeczeństwa jako kontekstu pozwalającego zrozumieć wyniki przeprowadzonych badań. Autorka przytacza podstawowe dane geograficzne i statystyczne, prezentuje też najważniejsze wydarzenia z historii Nepalu. Najdawniejsze wspomniane w rozprawie zjawiska i wydarzenia sięgają ósmego wieku naszej ery, a niektóre z nich – mimo, że miały miejsce w tak odległej przeszłości – wydają się mieć konsekwencje dla dzisiejszego funkcjonowania Nepalczyków. Doktorantka stanęła więc przed trudnym zadaniem przekazania tych najważniejszych wydarzeń w sposób zwięzły, a równocześnie tak, by jasny był ich związek ze współczesnością będącą przecież głównym przedmiotem jej badań. W mojej ocenie nie do końca jej się to udało, w szczególności gdy jest mowa o latach 90. i rewolucji nepalskiej oraz wszystkim, co nastąpiło później. Wydarzenia i główne problemy społeczne i polityczne zostały opisane nieco chaotycznie, w sposób dość trudny w odbiorze dla osoby nieorientującej się dobrze w omawianych kwestiach. Z drugiej strony jestem w pewien sposób wdzięczna doktorantce, która skłoniła mnie do sięgnięcia po lekturę o historii tej części świata.

Rozdział 3 nosi tytuł „Metoda badań”, ale jego treść jest znacznie szersza niż to, co obiecuje tytuł. Autorka uzasadnia w nim wybór tematu powołując się częściowo na własną fascynację kulturą Nepalu a częściowo – na potrzebę odwzajemnienia się Nepalczykom za gościnność okazaną w trakcie jej podróży po tym kraju. Wskazuje też, że dzięki swojej pracy w Biurze Współpracy z Zagranicą miała bezpośredni dostęp do danych projektu Erasmus Mundus oraz spotykała stypendystów, którzy zostali potem jej rozmówcami.

Powołanie się w tym kontekście na dostęp do dokumentacji, która nie jest publiczna może rodzić pytania etyczne. Sama autorka jest świadoma potencjalnych problemów i – jak zadeklarowała na s. 42 oraz w rozdziale 3.13. – dokładała wszelkich starań, by stosować w praktyce reguły rzetelnych badań naukowych i nie publikować żadnych informacji bez wiedzy i zgody osób badanych. Lektura rozprawy pozwala stwierdzić, że tak było w istocie.

Opis zastosowanych metod badawczych i ich uzasadnienie wydają się klarowne i przekonujące. W tabelach nr 2 i 3, zawierających listę przeprowadzonych wywiadów pojawia się niekonsekwencja terminologiczna: jedna z kolumn raz zatytułowana jest „kasta”, a innym razem „grupa etniczna”, a zawartość kolumny w obu przypadkach jest taka sama. Należałoby zdecydować się na jedną opcję, nawet jeśli w sytuacji nepalskiej te terminy faktycznie można stosować zamiennie.

Rozdział 4 „O edukacji w Nepalu” i 5 „Mobilność akademicka w Nepalu” skupiają się na obszarze nauki i edukacji i opisują kontekst, w którym funkcjonują badani przez doktorantkę stypendyści. W pierwszym z tych rozdziałów znajdujemy znów wiele odwołań do historii – w szczególności do nepalskiej rewolucji, nazywanej przez autorkę również „rewolucją maoistów” (z niezrozumiałych dla mnie względów pisaną wielkimi literami, choć nie znalazłam dowodów na to, by była to nazwa własna). Początek rozdziału jest dobrze napisany, zawiera wiele konkretnych danych i odwołań do różnych raportów i analiz – w szczególności na temat sytuacji kobiet w Nepalu i ich szans na zdobycie dobrej jakości wykształcenia. Pewien niedosyt zostawia natomiast wzmianka o konstytucji Nepalu z 2015 r. Skoro już autorka zdecydowała się o niej wspomnieć, to oczekiwałabym, że nie zatrzyma się na stwierdzeniu, że dokument jest krytykowany, gdyż „może stanowić podstawę do działań dyskryminacyjnych” (s. 69), ale wskaże konkretne zapisy, które takie stanowisko uzasadniają.

W dalszych częściach Rozdziału 4 napotykam na ten sam problem z klarownością przedstawienia istotnych wydarzeń i zjawisk historycznych, co w Rozdziale 2. Być może wrażenie chaosu jest skutkiem tego, że autorka próbuje przekazać zbyt wiele informacji równocześnie. W rezultacie – z części zatytułowanej „rewolucja maoistów a edukacja” dowiadujemy się o atmosferze terroru w kraju, o metodach działania maoistów i o badaniach (z innych części świata) nad skutkami zespołu stresu pourazowego u dzieci, natomiast kwestie bezpośrednio dotyczące edukacji pojawiają się dopiero pod koniec tego podrozdziału. Być może rozwiązaniem problemu nieuporządkowania tego fragmentu pracy byłoby jasne opisanie głównej linii sporu, który doprowadził do rewolucji oraz przedstawienie jakiegoś rodzaju listy pozytywnych i negatywnych skutków dziesięcioletnich rządów maoistów dla nepalskiego systemu edukacji.

W podrozdziale 4.4. „Problemy szkół wyższych we współczesnym Nepalu” wskazane są po kolei różne problemy, ale bardzo brakuje konkretów – np. danych statystycznych, które by je ilustrowały. Na przykład mowa jest o bezrobociu dotyczącym absolwentów i o tym, że łatwiej jest znaleźć zatrudnienie osobom słabiej wykształconym. To wszystko z całą pewnością jest badane – zresztą autorka podaje odnośniki do wyników takich badań, jednak nie cytuje ich w tekście swojej pracy i nie komentuje. Tymczasem informacja z jednego z tych źródeł (<http://un.org.np/oneun/undaf/unemployed>) o tym, że niedopasowanie zatrudnienia do kwalifikacji oraz zaniżone zarobki dotyczą zdecydowanie częściej mężczyzn niż kobiet wymagałaby jakiegoś komentarza, szczególnie w kontekście wcześniej opisywanych problemów kobiet z dostępem do edukacji i rynku pracy.

Podrozdziały 4.5. i 4.6. szczegółowo omawiają upolitycznienie nepalskich uczelni – ta kwestia była już sygnalizowana we wstępie i we wcześniejszych rozdziałach, więc bardzo dobrze, że została szczegółowo omówiona. Znów brakuje jednak klarowności wywodu. Początkowo trudno zrozumieć, dlaczego zaangażowanie studentów w politykę jest

dysfunkcjonalne, podczas gdy na s. 80 autorka postuluje, by „uczelnie (...) przygotowywały młodych ludzi do aktywnego udziału w społeczeństwie obywatelskim, które będzie potrafiło pociągnąć polityków do odpowiedzialności za ich czyny”. Sprawa wyjaśnia się w toku dalszej lektury, gdy dowiadujemy się o konkretnych przejawach działalności politycznej organizacji studenckich i rodzaju ich oddziaływania na funkcjonowanie uczelni.

W Rozdziale 5, traktującym o mobilności akademickiej w Nepalu, dramatycznie brakuje danych. Różne cyfry pojawiają się w tekście od czasu do czasu, ale brakuje zaprezentowanych w sposób systematyczny i porównywalnych w czasie danych pozwalających na przyjrzenie się od strony ilościowej procesom, które autorka omawia koncentrując się na ich cechach jakościowych (jak np. na s. 94-95). Migracje – szczególnie międzynarodowe – są bardzo dobrze obudowane danymi, więc znalezienie ich nie powinno nastręczać trudności. W rozdziale tym zamieszczono dwa wykresy (Wykres 3 i Wykres 4), z których żaden nie podaje dokładnych wartości (etykiet na słupkach). Drugi z tych wykresów jest w dodatku prawie całkowicie nieczytelny. Gwoli sprawiedliwości należy dodać, że jakościowy opis procesów migracyjnych związanych z edukacją przedstawionych w podrozdziałach 5.2 i 5.3 jest naprawdę dobry. Jego wartość wzrosłaby jednak wyraźnie, gdyby zilustrowano go danymi.

W opisie procesów migracyjnych związanych z edukacją autorka zwraca uwagę na strukturę społeczeństwa nepalskiego i na to, że nie wszystkie jego segmenty mają jednakowy udział w tych procesach. To cenny fragment pracy ukazujący zróżnicowanie badanego społeczeństwa i pokazujący równocześnie migracje jako element stylu życia niektórych warstw społecznych. W tej części zabrakło mi jednak wykorzystania aparatu pojęciowego teorii migracji. Autorka pisze, że „w Nepalu studia zagraniczne są przywilejem klasy średniej” (s. 101). Wydaje się, że tak jest nie tylko w Nepalu. W teorii kapitału ludzkiego¹ podkreśla się, że migranci dążą do maksymalizacji „zwrotu z inwestycji”, czemu w przypadku migracji edukacyjnych sprzyja wysoki poziom „kapitału początkowego” (kapitału kulturowego wyniesionego z domu) i oczekiwanie przyszłych korzyści z osiągnięcia wysokiej pozycji na rynku pracy. Innymi słowy – trzeba coś mieć, żeby coś zainwestować. Z kolei, gdy omawiane są różne motywy poszukiwania studiów lub pracy za granicą, czy też „szaleństwa wyjazdów” Nepalczyków – prosiłoby się odwołanie do czynników „wypychających” i „przyciągających” potencjalnych imigrantów (*push and pull factors*²).

Rozdział 6 „Dlaczego Polska” otwiera część pracy będącą bezpośrednią analizą materiałów zebranych podczas wywiadów. Rozdział ten przynosi nową wiedzę, która z całą pewnością może być interesująca dla instytucji zajmujących się rekrutacją studentów zagranicznych na polskie uczelnie, czy też dla Narodowej Agencji Wymiany Akademickiej. Można było – być może – pociągnąć wątek alternatyw rozpatrywanych przez badanych stypendystów, kiedy decydowali o wyborze Polski. Niemniej, to co zostało w pracy zaprezentowane stanowi cenny wkład autorki w wiedzę na temat motywacji studentów przybywających do Polski z odległych obszarów świata, a wnioski są spójne z tym, czego np. ja

¹ Sjaastad, L.A. 1962. *The Costs and Returns of Human Migration*. „The Journal of Political Economy”, vol. LXX, no 5, s. 80–93. <http://www.nber.org/chapters/c13573>.

² Lee E.S. 1966. *A Theory of Migration*, „Demography”, vol. 3, no. 1, s. 47–57; Stark O., i Bloom D. 1985. *The new economics of labor migration*, „The American Economic Review”, vol. 75, no. 2, s. 173–178.

sama dowiedziałam się dwa lata temu prowadząc badania dla wspomnianej Narodowej Agencji Wymiany Akademickiej.

Cennym wkładem doktorantki i bardzo wartościowe poznawczo są też wyniki analiz opisane w Rozdziale 7, w którym przedstawia ścieżki edukacyjne nepalskich studentów i ich losy po odbyciu studiów zagranicznych. Możliwość uzyskania informacji o losach stypendystów po powrocie do kraju i porozmawiania z nimi o znaczeniu odbytych studiów dla ich dalszego rozwoju zawodowego – to wyjątkowe walory tej rozprawy. Warte podkreślenia jest również to, że interpretując wypowiedzi swoich badanych autorka odwołuje się m. in. do prac nepalskich naukowców, a więc – na ile to w jej przypadku możliwe – stara się spojrzeć na zebrane dane również „od wewnątrz” nepalskiej kultury.

W Rozdziale 8, poświęconym interpretacji zebranego i zaprezentowanego wcześniej materiału empirycznego zabrakło mi trochę refleksji ogólnej na temat tego, na ile stwierdzone mechanizmy są specyficzne dla społeczeństwa nepalskiego i czy nie można ich odnaleźć również w innych częściach świata i w innych społeczeństwach. W niewielkim stopniu wykorzystano też teorie (np. Bourdieu), przywołane we wstępie. Autorka opisuje rozmaite ograniczenia, którym w Nepalu podlegają członkowie wyższych kast, a które bywają „unieważnione” za granicą: ktoś podczas studiów w Australii dorabiał sobie jako kelner, ale po powrocie do Nepalu nie może podejmować takiej pracy, nawet jeśli to wiąże się z bezrobociem, bo ryzykuje utratę wysokiego statusu przypisanego do swojej kasty. To nie jest jednak specyfika społeczeństwa kastowego – analogiczne mechanizmy były opisywane np. w odniesieniu do bezrobotnych w Polsce i Europie Zachodniej. Doktorantka nie zadała sobie nawet pytania o uniwersalność odkrytych przez siebie mechanizmów, a w każdym razie – nie zostawiła w pracy śladów takiej refleksji. Rozważania o specyfice społeczeństwa nepalskiego rzeczywiście tam brakuje, szczególnie w zestawieniu z ujawnioną w tych interpretacjach wysoką wrażliwością badawczą autorki. Za szczególnie wartościowe uważam omówienie sytuacji kobiet i pokazanie, jak studia zagraniczne mogą przyczyniać się do jej poprawy oddziałując w różnych kierunkach: podnoszenia kwalifikacji, motywowania do samodzielności i przekazywania wzorów osobowych.

Nieco więcej ogólniejszej refleksji można znaleźć w podsumowującym całą pracę Rozdziale 9, który zbiera ustalenia dokonane dzięki analizie danych zastanych oraz podczas wywiadów. Autorka odnosi się do postawionych pytań badawczych i wskazuje możliwe kierunki dalszych badań dotyczących społeczeństwa nepalskiego i innych społeczeństw krajów rozwijających się, dla których jej praca mogłaby stanowić inspirację.

Pomimo przedstawionych w recenzji uwag jestem zdania, że przedstawiona mi do recenzji rozprawa jest dziełem oryginalnym, opartym na unikalnym materiale empirycznym, który został przeanalizowany w sposób świadczący o wysokich kompetencjach badawczych autorki. Praca poszerza wiedzę o społeczeństwie tej części świata, która w Polsce jest słabo znana, a której znaczenie będzie w przyszłości rosło wraz z rozwojem ekonomicznym krajów Azji Południowo-wschodniej i dzięki mobilności jej mieszkańców.

Wnioskuje przyjęcie pracy przez Radę Dyscypliny Nauk Socjologicznych o dopuszczenie mgr Anny Sadeckiej do dalszych etapów postępowania w przewodzie doktorskim.

